لێكۆڵینەوەیەك دەربارەی (مافی دانەر لە ئینتەرنێتدا)

*كارزان محەمەد

بەشی یەكەم: چەمكی خاوەندارێتی و مافی بەرهەم

مەبەست لە چەمكی مافی خاوەندارێتی یاخود مافی خاوەندارێتی (Property Rights In media) لە ڕاگەیاندندا، بەگشتی دەربارەی ئەو مەسەلانەیە كە پەیوەندیان خاوەندارێتی هەموو چەشنە بەرهەمێكی ئەو بوارەوە هەیە، لەسەر ئەو بنەمایە مافێك بۆ زادە و خاوەنی بەرهەمەكە دەستنیشان دەكات كە هەموو تاكەكانی كۆمەڵگا و ئامرازەكانی ڕاگەیاندن (ڕۆژنامە، ڕادیۆ، تەلەفزیۆن و ئینتەرنێت) ناچارن ڕەچاوی بكەن.

زۆرینەی ئەو وڵاتانەی یاسای تایبەت بەڕاگەیاندنیان هەیە، بۆ ڕەچاوكردنی ئەم مافە لەلایەن دەزگاكانی ڕاگەیاندنەوە، یاسای موڵكایەتی یاخود خاوەندارێتی بەرهەمیان هەیە كە تا بەرلە پەیدابوونی ئینتەرنێت و تۆڕەكانی نێتۆرك (Network) شیاوی پراكتیزە كردن بوو، بەڵام ئەمڕۆ مافی خاوەندارێتی لە بواری ئینتەرنێتدا، ڕووبەڕووی چەندین كێشە و گرفتی جۆراوجۆر بۆتەوە.

لەم كورتە توێژینەوەیەدا، سەرەتا پێناسێكی مافی خاوەندارێتی، مێژووی پەیدابوون و هۆكاری گرنگییەكەی دەكەین، پاشان ئەم مافە لە دیكۆمێنت و یاسا نێودەوڵەتییەكاندا شرۆڤە دەكەین كە هەوڵی تایبەتكردنی مافی خاوەندارێتی بۆ خاوەنەكەی دەدەن.

-لەڕووی زانستی زمانەوانی

مافی خاوەندارێتی لە زانستی زمانەوانی هاوچەرخدا، چەندین پێناسی جۆراوجۆری بۆكراوە، بەومانایەی زانستی زمانەوانی كە زادەی ڕەوتی مێژووی كۆمەڵگاكەی خۆیەتی، لەهەر وڵاتێكدا بەجۆرێك و بەشێوازێك شرۆڤە كراوە، لەهەمانكاتدا چەندین ئینسایكلۆپیدیا (encyclopedia)و فەرهەنگ هەن كە لەسەر ئاستی جیهان، جێگەی بایەخن و هەر پێناس و شرۆڤەیەكی دووتوێی ئەو ئینسایكلۆپیدیایانە، جۆرە خەسڵەتێكی گلۆباڵیانەشیان وەرگرتووە.

لەو وڵاتانەی ئینگیزی تیایدا زمانی فەرمییە زاراوەی (Copy Right)، لە ئەڵمانیا زاراوەی (urheberrecht) كە بەمانای (مافی نووسەران) دێت و لە فەرەنسا زاراوەی (droit dauteur) كە بەمانای

خاوەنـداریٚتی بەرهـەم دیٚـت، لـەبری مـافی خاوەنـداریٚتی لـە دەزگاکـانی راگەیاندنـدا بـەکاردەهیٚنریٚت و ئاماژەیە بۆ ئەو مافەی کە کەسیٚك یاخود لایەنیٚکی مەعنەوی سەبارەت بەبەرهەمیٚکی خۆی هەیەتی[1].

ئینسایکلۆپیدیای ناسراو بە ویکیپیدیا بەم چەشنە پیٚناسـی کـردووە: مافـەکانی بەرهـەم دەگەڕیٚتـەوە بۆ دانەرەکەی و سەرجەم مامەڵەکردنیٚکیش لەگەڵ بەرهەمدا تەنها مافی دانەرە[2]،

هەروەها لە پەیڕەونامەی ڕیٚکخراوی جیهانی خاوەنداریٚتی فکری (WIPO) کە بەڕیٚکخراویٚکی گلۆبـاڵی هـەژمار دەکریٚت، بـەم چـەشنە ئامـاژە بـە بـواری زمانـەوانی خاوەنداریٚتی و دانـەری بەرهـەم کـردووە: ئـەو وشەیەکە گوزارشت لەو مافە یاساییە دەکات کە دەدریٚت بەکەسیٚکی خـاوەن بەرهـەم بەهـۆی ئـەو چالاکیە فکریانـــەی لـــە بـــواری پیـــشەسازی، زانـــستی، ئـــەدەبی، هونـــەری و.. ئـــەنجامی داوە و بەرهـــەمیٚکی هیٚناوەتەئارا[3].

هـەروەها هـەردوو پرۆفیـسۆر (مـالۆر ئەسـتین و نیکلیـل سـینا) لـە ئینـسایکلۆپیدیای (میـدیای نـویٚی جیهـان)دا نووسـیویانە: مـافی دانـەر و موڵکایـەتی نووسـین بریتییـە لەبەخـشینی مـافی مۆنۆپـۆڵکردنی بەرهەمیٚك بە خاوەنەکەی[4].

لەهەمانکاتـدا (عـەلیرەزا ئەکبـەری) لـەو بارەیـەوە نووسـیویەتی: مەبەسـت لـە مـافی دانـەر و موڵکایـەتی نووسین لەسەرجەم ئامرازەکانی راگەیاندن (ڕۆژنامە، رادیۆ، تەلەفزیۆن، ئینتـەرنیٚت) بریتییـە لـە کۆمـەڵیٚك یاسا و بڕیار کە لەو وڵاتەی بەرهەمەکەی تیٚدا بڵاوکراوەتەوە، پراکتیزە دەکریٚت. بەواتایـەکیتر، ئـەم یاسـا و بڕیارانە ئەو مافە دەستنیشان دەکات کە چ کەسانیٚك خـاوەنی چ جـۆرە مـافیٚکن و تـا مـاوەی چـەند ئـەو مافی خاوەنداریٚتیەیان هەیە[5].

ئەمرۆش لەگەڵ گەشەکردنی تەکنەلۆژیای پەیوەندی و ئامرازەکـانی بڵاوکردنـەوەدا، چـەمکی مـافی دانـەر کە لەبەردەم هەڕەشەی (کۆپی ڕایت Copy Right)دا زیاتر لەژیٚر فشاردایە، لەڕووی پیٚناسـی زانـستی زمانەوانییەوە گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە، بەڵکو تەنها شیٚوەی مامەڵەکردنی تەکنەلۆژیاکانی بڵاوکردنـەوە لەگەڵ چەمکی مافی دانەر و خاوەنداریٚتی بەرهەمـدا گـۆڕانی بەسـەردا هـاتووە، لیٚرەدا کـە مەبەسـتمان لـە ئینتەرنیٚت (Internet)ە،

—لەڕووی زانستی یاسایی:

لەگەڵ هاتنەئارای نووسین لە چاخە کۆنەکاندا کە سەرەتا بە خەتی هیروگلیفی و بزمـاری دەسـتی پیٚکـرد، هەڕەشەی گواستنەوەی بیرۆك و بەرهـەم یـاخود بـەمانا نوێیەکـەی ئـەمرۆ (کـۆپی ڕایـت Copy Right) هاتۆتـەئاراوە، واتـا دەکـریٚ بڵـیٚین لەگـەڵ سـەرهەڵدانی نووسـین و خوڵقانـدنی بەرهەمەکانـدا، ئـەم کیٚـشەی کۆپیکردنەش لەدایك بووە.

---

[1]-گر باود، الفبای حقوق پدید آورنده ، غلامرضا لایقی،چاپ اول (انتشارات خانه کتاب،1380)،ص50

[2]-بنۆرە سایتی (www. wikipedia.org)

[3]-بنۆرە سایتی (http://www.state.gov)

[4]- فصلنامه رسانه، «رسانه های نوین جهانی و سیاستگذاری ارتباطات» مالورا استین و نیکیل سینا، ترجمه لیدا کاووسی، سال پانزدهم، شماره2، شماره پیاپی 58، تابستان1383. ص (125)

[5]- فصلنامه کتاب، «حق مولف در اینترنت» علیرضا اکبری، شماره 65، بهار 1385. ص 100

یەکەمین ئەزموونی تۆمارکراوی مێژووش لەبارەی ئازادی بیروڕا و گواستنەوەی بیرۆکەوە، لە دەوڵەتشاری یۆنان(CITE یان CITY شار)دا بوو، ئەم دەوڵەتەشارە نزیکەی (2500)هەزار ساڵ بەرلەئێستا، لەئەسینای ناوەندی وڵاتی یۆنان لەسەر دانیشتوانێکی نزیکەی(300)هەزار کەسدا پیادەکراوە. بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان گواستنەوەی بیرۆکە و زانست و بەرهەم، هێمایەك بووە بۆ پێشکەوتن و یاسا ڕێگای پێداوە چونك لەو بڕوایەدابوون هزر و زانست لەژینگەی ئازاددا پەروەردە دەبێت نەك لە ژینگەیەکی نەگونجاوی سەرکوتکەرانەو دیکتاتۆریدا[6]. گەلێك سەرچاوەیتری مێژوویی هەن کە تا بەرلە دەرکەوتنی ڕۆژنامە وەك یەکەمین ئامرازی ڕاگەیاندن، یاسای نووسراوی تایبەت بە مافی خاوەندارێتی و بەرهەمیش نەبووە.

لەهەمانکاتدا یەکەمین یاسای نووسراو کە بەشێوەیەکی زانستی لەڕوانگەی یاساییەوە جەختی لەسەر پاراستنی مافی دانەر و خاوەندارێتی بۆ خاوەن بەرهەم کردبێتەوە، بریتییە لە یاسای مافی دانەر یاخود یاسای ناسراو بەشاژن کە لە ساڵی (1710) لە بەریتانیا داڕێژرا[7]، لە بەندی یەکەمی ئەو یاسایەدا هاتووە کە بەرهەم موڵکی دانەرە و هەرجۆرە لادانێك لەو یاسایە، سزای یاسایی لەگەڵدایە.

هەروەها لە دەستوری ئەمریکاشدا بەم چەشنە پێناسی مافی دانەر کراوە:"جۆرە پشتیوانییەکی یاساییە لە بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییە ڕەسەنەکان بۆ خاوەنەکەی"[8]. لێرەدا مەبەست لەم پێناسەیە، پاراستنی هەموو مافێکی بەرهەمە بۆ دانەر یاخود خاوەنەکەی و پشتیوانی یاساییانەش بۆ پارێزگاری لەم مافە دەستنیشان کراوە.

د. محەمەد مشیریان لەو بڕوایەدایە کە مافی دانەر و خاوەندارێتی بریتییە لە:" دانەر هەموو دەسەڵات و ئیمتیازاتێکی بەسەر ئەو بەرهەمەوە هەیە کە موڵکی خۆیەتی یاخود بەرهەمی هێناوە"[9].

لەهەمانکاتدا تێروتەسەلترین پێناس لەڕووی زانستی یاساییەوە بۆ مافی دانەر و خاوەندارێتی نووسین و بەرهەم خرابێتەڕوو، بریتییە لە بەیاننامەی کۆتایی کە لە (25) بیستوپێنجەمین کۆنگرەی ئەنجومەنی نێودەوڵەتی دەزگاکانی چاپ‌وپەخش لە ساڵی (1996) لە بارسلۆن بڵاوکرایەوە، بەپێی ئەو بەیاننامەیە مافی دانەر و خاوەندارێتی نووسین لەسەرجەم ئامرازەکانی ڕاگەیاندن (ڕۆژنامە، ڕادیۆ، تەلەفزیۆن، ئینتەرنێت) بۆ دوو بەش پۆلێن دەکرێت:

1-مافی مەعنەوی دانەر: وەك مافی بڵاوکردنەوە و پەخشکردنی نووسین و بەرهەم، مافی مۆنۆپۆڵکردنی بەرهەم لەلایەن خاوەنەکەیەوە، بانگەشەکردن بۆ خاوەندارێتی بەرهەم لەلایەن خاوەنە ڕەسەنەکەیەوە، مافی گۆڕانکاریی لەهەرجۆرە دەستەواژە و پێکهاتەیەکی بەرهەمەکەدا، مافی کۆکردنەوە و لەناوبردنی بەرهەم لەلایەن خاوەنەکەیەوە.

6-د. عەباسعەلی سەحافیان: ئاشنابوون بەدیموکراسی، وەرگێڕانی کارزان محەمەد، چاپی دووەم، لا (12)

7- Dryden, John,(2007)." Information Society Government and Security Issues". OECD, Conference of postal sector and the Information Society.

8 - -*Copyright Basics , library of congress , Copyright office , Washington D.C (www.loc.gov/ copyright.)*

9- *مشیریان ، محمد ، حق مؤلف و حقوق تطبیقی ، چاپ اول (انتشارات دانشگاه تهران ، تهران 1339) ، ص 15*

2-مافیماددی: وەك مافی كۆپی رایت (Copy Right) بەهەرشێوەیەك بێ واتا بەشێوەی هەمیشەیی یاخود كاتی، مافی ڕێگەدان بەدەستڕاگەیشتن بەبەرهەمەكە، مافی دابەشكردن، مافی گواستنەوە و فرۆشتنی بەرهەمەكە.

لەهەمانكاتدا دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین كە مافی دانەر بەشێكە لەكۆی ئەو مافانەی بەسەر بەرهەمێكەوە هەن، هەڵسوڕێنەرانی چاپكردن و دەزگاكانی چاپوپەخشی بەرهەمەكەش، بەپێی ڕێككەوتنامەیەكی ئیمزاكراو لە نێوان دانەر و دەزگای پەخشكاردا، مافەكانی هەردوولا دەستنیشان دەكرێن[10].

یاسای (پشتیوانی مافی دانەر)ی عیراقی ژمارە (3)ی ساڵی (1971)یش هەر لە بەندی یەكەمدا ئاماژە بۆ ئەوە دەكات كە ئەم یاسایە پشتیوانی لە مافی دانەر دەكات لە بوارەكان ئەدەب، هونەرەكان و زانستەكانیتردا[11]

لەكۆی ئەم نمونە و پێناسانەی لەڕووی یاساییەوە بۆ مافی دانەر لەهەموو دەزگاكانی راگەیاندندا كراون، دەگەینە ئەو دەرەنجامەی كە هەروەكچۆن لە بوارەكانی وەك ماڵوموڵك، كۆمەڵایەتی، سیاسی و ئابوریدا خاوەندارێتی و موڵكایەتی تایبەت هەیە و یاسا پشتیوانی لە خاوەنەكەی دەكات، لەگەڵ سەرهەڵدانی دەزگاكانی راگەیاندیشدا بە مۆدیلە نوێیەكەی، مافی دانەر لە نووسین و بەرهەمدا بەپێی هەڵكەوتەی یاسایی ئەو وڵاتەی تیایدا دەژی، بەمافێكی پارێزراو هەژمار كراوە.

-لەڕووی زانستی رۆژنامەنووسی:

دەركەوتنی بواری رۆژنامەنووسی و فۆرمەڵەبوونی شێوازە زمانێكی تایبەت بەو مەیدانە، لەهەر وڵاتێكدا زادەی ئەو ڕێزمان و شێوازە زمانەوانییە بووە كە لەناوچەكەی یاخود لەوڵاتەكەی خۆیدا باو بووە.

هەروەكچۆن ستراكتوری یاسایی، سیستەمێك بە ژیانی كلتوریی و كۆمەڵایەتی دەبەخشێت، بڕیار و یاساكانی پەیوەندیدار بە مافی دانەریش بۆ ئۆرگانیزەكردنی شێوازی بڵاوكردنەوەیە، بەبێ بوونی یاسایەك بۆ پارێزگاری لە مافی خاوەندارێتی نووسەران و رۆژنامەنووسان، ئیدی داهێنان دەچێتە بازنەی چەقبەستنەوە چونكە بەرهەم نابێتە موڵكی دانەر و ئەم بێ سیستەمییە، هێزی داهێنەرانەی مرۆڤ كەمتر دەكاتەوە[12].

بەومانایەی كرۆكی زۆرینەی ئەو دەستەواژە ڕێزمانییە ستانداردانەی پەیوەندیدارن بەمافی دانەر و خاوەن بەرهەمەوە، لەسەر ئەو گریمانەیە داڕێژراون كە ئەو بیروباوەڕە نوێ و هزرە داهێنەرانە كاتێك لەلایەن نووسەران و رۆژنامەنووسانەوە دادەهێنرێن كە دانەرەكانیان بتوانن لەڕووی داراییەوە سود لە كارەكەی خۆیان وەربگرن، مافی كۆنترۆڵی كۆپیڕایتی بەرهەمەكەی خۆیان هەبێت[13].

---

[10]- رضایی شریف‌آبادی، سعید. "مالکیت معنوی در عصر الکترونیک". فصلنامه کتاب، دوره 8، شماره 3، پاییز 1376. صص 25-18.

[11]– قانون حماية حق المؤلف، رقم (3) لسنة 1971، مصدر (WWW.LAW.COM)

[12]- فصلنامه کتاب، «حق مولف در اینترنت» علیرضا اکبری، شماره 65، بهار 1385، ص(102)

[13]- فصلنامه رسانه، «رسانه های نوین جهانی و سیاستگذاری ارتباطات» مالورا استین و نیکیل سینا، ترجمه لیدا کاووسی، سال پانزدهم، شماره2، شماره پیاپی 58، تابستان1383. ص (125)

لە فەرهەنگی زمانەوانی (وایپۆ (WIPO)[14] دەربارەی مافی مۆنۆپۆڵی بەرهەم یاخود خاوەندارێتی بەرهەم (Copy right)دا بەم چەشنە پێناس کراوە کە: ماف بریتیە لە موڵکایەتییەك کە دەدرێتە کەس و لایەنێك لەبەرئەوەی بۆتە زادەی ئەو موڵکایەتییە یاخود بەجۆرێك لەجۆرە شیاوەکان، موڵکایەتیەکەی بەدەستهێناوە[15].

لەکۆی ئەو پێناسانەی لەبارەی مافی موڵکایەتی و خاوەندارێتی بەرهەم لە زانستی رۆژنامەنووسیدا خراونەتەڕوو، دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە هەرجۆرە مامەڵە، دەستوەردان و گۆڕانکاری، ئاڵوگۆڕکردن، داڕشتنەوە بە مافێکی ڕەوای تایبەتیانەی خاوەن بەرهەمەکە دادەندرێت، هەرجۆرە پێشێلکردنێکی ئەم مافانەش لە ئامرازەکانی راگەیاندن (رۆژنامە، رادیۆ، تەلەفزیۆن و ئینتەرنێت) یاخود شێوازەکانیتری بڵاوکردنەوەدا، ئەوا ڕووبەڕووی سزای یاسایی و ڕەخنەی ئیتیکیانە دەبێتەوە، بڕی ئەم سزا یاسایی و ئیتیکییەش وابەستە بەو شوێن و وڵاتەی پێشێلکارییەکەی تیادا ئەنجام دەدرێت.

بەشی دووەم: مافی خاوەندارێتی لە ئینتەرنێتدا

پەیدابوونی ئامڕازەکانی ڕاگەیاندن لەپێناو ئاڵوگۆڕی زانیاری و دروستکردنی پەیوەندی (communication) لەنێوان مرۆڤی ژینگە جیاوازەکاندا، زۆر قۆناغی گرنگی بڕی و دوای پەیدابوونی ئینتەرنێت (Internet) جیهان بووە گوندێك، واتا سنورە سروشتی و دەستکردە مرۆییەکانی تێکشکاند، لەهەرکوێیەك هێڵی ئینتەرنێت هەبوو ئەوا جیهانیش هێندەی ماوسی کۆمپیوتەرەکەت بچوك دەبێتەوە و دەتوانی بەئاسانی پەیوەندی لەگەڵ هەموو لایەکدا دروست بکەیت.

میدیای ئەلیکترۆنی بەکۆمەڵێك سیفاتی نایابەوە هاتە مەیدانەوە، گرنگترین ئەو سیفاتانەش بریتی بوو لە چارەسەرکردنی کێشەی شوێن و پانتایی، تێکشکاندنی سانسۆر، بەزاندنی سنورەکان، هەرزانی لە نرخدا، ئاسانی لە پەیوەندیدا ئەمانەش هەموو ئەو مەسەلانەن کە پێشتر بە گەورەترین کەموکوڕی میدیای چاپکراو دادەندران، بەڵام میدیای ئەلیکترۆنی بەباشترین شێواز لەڕێگەی ئەم خەسڵەتانەوە کەموکوڕییەکانی چارەسەر دەکرد.

هەرچەندە لەسەرەتای بەشی یەکەمدا ئاماژەیەکی تەواومان بۆ چەمکی خاوەندارێتی لەسەر هەرسێ ئاستی زمانەوانی، یاسایی و رۆژنامەنووسی کرد، بەڵام دەکرێ بڵێین کە لەسەرەتای سەرهەڵدانی ئینتەرنێت (Internet) لە ساڵی (1969)دا، گۆڕانێکی تەواو بەسەر مەسەلەی ماف و خاوەندارێتی دانەریشدا هات.

1-1: پەیدابوونی ئینتەرنێت

---

[14]- فەرهەنگی زمانەوانی وایپۆ (WIPO) لەلایەن (ڕێکخراوی جیهانی خاوەندارێتی فکری)یەوە ئامادە کراوە و وشەی وایپۆش کورتکراوەی ئینگلیزی ئەو ڕێکخراوەیە، واتا فەرهەنگەکە بەناوی کورتکراوەی ناوی ڕێکخراوەکەوە ناوزەد کراوە.

[15]- http://www.irost.org/persian/ip/aboutus.asp?code=2

ئەوەی ئەمڕۆ بەناوی تۆڕی جیهانی ئینتەرنێت دەناسرێت، مێژووەکەی بۆ ساڵی (1969) دەگەڕێتەوە کە هەردوو زانکۆی ستانفۆرد (Stanford) و زانکۆی کالیفۆرنیا لە لۆس ئەنجلس (UCLA) بۆ ئەنجامدانی توێژینەوە سەربازییەکان بەیەکترەوە بەسترانەوە[16].

شیاوی وەبیرهێنانەوەیە کە لەوسەردەمەدا کۆمپیوتەرە تاکەکەسییەکان (personal computers-PC) هێشتا دانەهێنرا بوون و مینی کۆمپیوتەرە یەکەمینەکان لەدوادوای دەیەی (1970) لە زانکۆکان و ناوەندە فێرکارییەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەکارهێنران.

ئاژانسی پرۆژەی توێژینەوە پێشکەوتووەکان (Advanced Research Project Agency) کە بەکورتی بە (ARPA) ناودەبرا، لە وەزارەتی بەرگریی ئەمریکادا ئەنجامدانی ئەم کارەی لەئەستۆدا بوو. لەمڕووەوە یەکەمین تۆڕی زانیاریی بەناوی (ئەرپا نێت Arpanet) ناوزەد کرا[17].

ئەرپانێت لەپێناو ئەم مەبەستەدا داهێنرا کە بتوانێ ئەو کۆمپیوتەرانەی لەلایەن سوپا، بەڵێندەران و زانکۆکانەوە بەیەکترەوە ببەستێتەوە کە توێژینەوەکانی پەیوەندیدار بە وەزارەتی بەرگری ئەمریکایان بەئەنجام دەگەیاند.

ئەگەرچی ئەمڕۆ ئەرپانێت نەماوە، بەلام ئەمە دەستپێکێك بوو بۆ دروستکردنی تۆڕی سایتی بازرگانی و نابازرگانی کە ئەمڕۆ پتر لە نیو ملیارد کەس لە دانیشتوانی جیهان سودی لێوەردەگرن. ئەمڕۆ خەڵك دەتوانن کۆمەڵە زانیارییەکی جێمەبەستی خۆیان لەسەرتاسەری جیهاندا دەستەبەر بکەن. لەمڕووەوە ئەمڕۆ ئینتەرنێت دیاردە و میدیایەکی نوێی پرۆسەی پەیوەندییە مرۆییە جیهانییەکانە.

لە مانگی ئازاری (1989) (تایم بیرنێرس لی Tim Berne's Lee) کە خەڵکی بەریتانیا بوو و لە سویسرا کاری دەکرد، کۆمەڵە چانسێکی هێنایەئارا کە خەڵك بتوانن بابەت و وێنە بۆ یەکتر بنێرن.[18]

بەمشێوەیە لە کانونی یەکەمی ساڵی (1990) ئینتەرنێت چالاکییەکانی خۆی بەشێوەی تۆڕێکی جیهانی (World Wide Web) دەستپێکرد کە نمونەیەکە لە شاڕێ زانیارییەکان بۆ چوونە نێو (کۆمەڵگەی زانیاری Information Society).

---

[16]-Ronald De Wolk, Introduction to Online Journalism: Publishing News and Information, Boston: Allyn and Bacon, 2001, p, 6.

هەروەها بنۆڕە:

دکتر کاظم معتمدنژاد، «یونسکو و مسائل حقوقي بین‌المللي ارتباطات الکترونی»، گزارش شرکت و ارائه مقاله در دومین کنگره بین‌المللي یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات: چالشهاي اخلاقي، حقوقي و اجتماعي فضاي سیبرنتیک»، مونت‌کارلو: یکم تا سوم اکتبر 1998 (9 تا 11 مهرماه 1377)، تهران: انتشارات یونسکو، خرداد 1378.

[17]- Barry M. Leiner, et al., "A Brief History of the Internet," Internet Society, retrieved from World Wide Web, June 6, 2003; also see:
http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml
2http://www.epic.org/cda/cda_decision.html
http://wwwinfo.cern.ch/pdp/ns/ben/TCPHIST.html
3http://www.w3.org/TR/WD-html40/intro/intro.html
http://www.wdvl.com/WDVL History of the Internet and the World Wide Web.

[18]- De Wolk, p. 6.

لە ساڵی (1995)دا نزیکەی (9) نۆ میلیۆن کەس و لە ساڵی (2000)دا پتر لە (122) میلیۆن کەس بە تۆڕە جیهانییەکانەوە پەیوەست بوون کە ئەم ژمارەیەش رۆژانە لەزیادبووندایە[19].

بەپێی ئامارە بڵاوکراوەکانی دامەزراوەی نیلسۆن (Nielsen)، لە مانگی نیسانی (2003)دا پتر لە (408) میلیۆن کەس واتا (408.715.871) کەس مانگانە ئینتەرنێتیان بەکارهێناوە کە گەشەکردنەکەی بەرامبەر بە (1.61٪)بووە بەبەراورد لەگەڵ مانگی نیسانی (2003)دا[20].

بەپێی ئامارەکانی ئەم دامەزراوەیە، هەر بەکارهێنەرێك لەماوەی مانگێکدا (21)جار سەردانی سایتەکانی کردووە و (54)جار سەردانی دۆمێنۆس (domains)ی کردووە. لە مانگی نیسانی (2003)دا هەر بەکارهێنەرێك سەیری (865) لاپەڕەی کردووە و هەرجارەی (41) لاپەڕەی کردۆتەوە. ئەو ماوەیەی کە هەر بەکارهێنەرێك لەم مانگەدا بۆ ئینتەرنێتی تەرخان کردووە (11) کاتژمێر و (22) خولەکە و هەمووجارێکیش پتر لە (32) خولەك کاتی بۆ تەرخان کردووە.

ئەم ڕاپۆرتە نیشانی دەدات کە لە مانگی نیسانی (2003)، ئەو ماوەیەی هەر بەکارهێنەرێك بۆ بینینی لاپەڕەیەك تەرخانی کردووە بەرامبەر بە (47) چرکە بووە.

لەمانگی نیسانی (2003)دا، لەناو مۆتۆڕەکانی گەڕاندا (search engines) سایتی یاهۆ (Yahoo) پتر لە (120) میلیۆن کەس واتا (120.493.514)کەس سەردانیان کردووە کە لەناو سایتەکاندا لەپلەی یەکەمدایە[21].

بڵاوکراوە ئەلیکترۆنییەکان دەتوانرێ لەڕووی ئەو چانسانەی کە بۆ بەکارهێنەرانی فەراهەم دەکەن، بۆ سێ دەستەی سەرەکی دابەش بکرێت:

1- ڕۆژنامەی چاپکراو بەشێوەی وێنەیی (Portable Document Format -PDF)

لەم شێوەیەدا، دەقی ڕۆژنامەی چاپکراو سکان (scan) دەکرێت و لەسەر سایتەکە دادەندرێت و توانستی گەڕان (search) بۆ بابەتە تایبەتییەکانی تێدا نییە.

2-ڕۆژنامە ئەلیکترۆنییەکان کە شیاوی بەدواداگەڕانن

شێوەی ئەم ڕۆژنامانە لە سایتەکانی ئینتەرنێتدا جیاوازیان لەگەڵ ڕۆژنامەی چاپکراودا هەیە، زۆرینەی ڕۆژنامە ئەلیکترۆنییە دەرەکییەکان بەم چەشنەیەو بەگشتی هەموو کاتژمێرێك بەبابەتی نوێ دەگۆڕدرێت.

3-ئاوێتەی هەردوو شێوازی ناوبراو.

هەندێ لە ڕۆژنامەکان، نیوەلاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامە چاپکراوەکەی خۆیان بەشێوەی وێنەیی و پاشماوەی لاپەڕەکانیتری خۆی بەشێوەی نووسراو یاخود بەشێوەیەك کە شیاوی بەدواداگەڕان بێت، دەخەنەڕوو.

2-2: کورتەیەکی مێژوویی مافی خاوەندارێتی

---

[19] - Larry Pryour, "A Century Closes, A Century Opens," in Roland De Wolk, Introduction to Online Journalism: Publishing News and Information, Op. Cit., p.22.

[20]- Nielsen – Net Ratings The global standard for digital media measurement and analysis," retrieved from world Wide Web, June 4, 2003:
http://www.nielsennetratings.com/news.jsp?section=dat_gi

[21]- Ibid

مافی دانەر و خاوەنداریێتی پرسێکی نوێیە. لە ساڵی (1690ز) (جۆن لۆك) لە پەرتوکی (دوو نامە)دا لەهەمبەر حکومەتی مەزهەبی هەوڵیدا کە خاوەنداریێتی بەرهەم بۆ خودی داهێنەری بەرهەمەکە بگێڕێتەوە[22]، بەڵام یەکەمین یاسا کە هاوکات لەگەڵ گەشەکردنی پیشەسازیی چاپدا بۆ پشتیوانی دانەر و خاوەن بەرهەمەکان لەهەمبەر مەسەلەی کۆپی ڕایتی ڕێگەپێنەدراو داندرا، بریتی بوو لە (یاسای ئان the statute of Anne) لە ساڵی (1710ز) لەلایەن پارلەمانی بەریتانیاوە پەسەند کرا کە دانەر یاخود خاوەن بەرهەم بەخاوەنی بەرهەمەکەی خۆی دەناسێنێت و مافی کۆپی ڕایت و چەندین جۆر مافیتری بەڕەسمی ناساند[23].

پاشان فەرەنسا بە فەرمانی لویسی شانزدەهەم لە ساڵی (1777) و لە ئەمریکا لەگەڵ دانانی یاسای ناوچەیی لە ساڵی (1783) مافی دانەر بڕیاری پەسەندکردنی درا، فەرەنسا لەساڵی (1789) بەتەواوەتی پرەنسیپێکی یاسایی بۆ پاراستنی مافی دانەر پەسەند کرد.

بەمچەشنە مافی دانەر و خاوەنداریێتی بە وڵاتانیتری جیهاندا بڵاوبۆوە، تەنانەت بووە بەشێك لە دەستور و یاسای وڵاتان، یاخود دەکرێ بڵێین لەڕێگەی بەستنی پەیماننانە و ڕێککەوتنامە نێودەوڵەتییەکانەوە، شێوازێکی گلۆباڵیانەی بەخۆوەگرت.

3-2:پێشێلکاری مافی خاوەنداریێتی لە ئینتەرنێتدا

یەکەمین ڕێککەوتنامەی نێودەوڵەتی بۆ پشتیوانی لە مافی دانەر و ڕێگەگرتن لە پێشێلکردنی ئەو مافە، لە (9ی ئەیلولی 1886) لە (بۆرن) بەسترا و بڕیاری لەسەردرا کە بە (میساقی بۆرن بۆ پشتیوانی لە مافی دانەر) ناوزەد کرا. ئەم میساقە لەلایەن دامەزراوەی جیهانی خاوەنداریێتی فکریی (wipo) لە جنێڤ جێبەجێ کرا.

بەپێی ئەم میساقە، دانەر جگە لە مافە ئابورییەکەی خاوەنی (مافی مەعنەوی)یشە، واتا دانەر لە مافی موڵکایەتی بەرهەمەکەی خۆی و تۆمارکردنی سکاڵا لە دادگاکان لەبارەی هەرجۆرە دەستکاری و بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکەی بێ پرسی خۆی لە سەرجەم دادگاکانی ئەوروپادا هەیە.

لەهەمانکاتدا هەوڵە نێودەوڵەتییەکان بۆ دانانی یاسایەك لە بواری خاوەنداریێتی بەرهەمدا، ڕەهەندە مێژووییەکەی بۆ بەندی (27)ی جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی مرۆڤ (1948ز) دەگەڕێتەوە،

لەم بەندەدا هاتووە: هەموو کەسێك ئەم مافەی هەیە کە ئازادانە لە کلتوری کۆمەڵگاکەیدا بەشدار بێت و سود لە هونەرەکان وەربگرێت و لە پێشڤەچوونی زانستی و خەسڵەتەکانیدا پشکدار بێت، هەموو کەسێك ئەم مافەی هەیە کە سودمەند بێت لەو بەرژەوەندییە ماددی و مەعنەوییانەی بەهۆی بەرهەمی هونەری، ئەدەبی یاخود زانستییە کە خۆی دایهێناوە[24].

---

[22]- فصلنامه کتاب، «حق مولف در اینترنت» علیرضا اکبری، شماره 65، بهار 1385، ص(102)

[23]- حمایت از حق مولف؛ قوانین ملی و مقررات بین المللی، تهیه و تدوین مرتضی شفیعی شکیب، تهران: خانه کتاب اردیبهشت 1381. ص (22)

[24]- حمایت از حق مولف؛ قوانین ملی و مقررات بین المللی، تهیه و تدوین مرتضی شفیعی شکیب، تهران: خانه کتاب اردیبهشت 1381. ص (13-14)

لەهەمانكاتـدا لەگـەڵ بەرەوپێـشڤەچوونە تەكنـەلۆژی و بازرگانییـەكان، بـواری كۆمپیوتـەر و ئینتـەرنێت كاریگەرییەكی قوڵی لەسـەر شێوازەكانی بەرهـەمهێنان و سیستەمی بڵاوكردنـەوە جێهێشت، هەربۆیەشـە چەندین یاسای تایبەت بە كۆنترۆڵكردنی دیاردە نایاساییەكان لە ئینتەرنێتدا هاتەئاراوە.

بەراییەكانی دانانی یاسا بۆ كۆنترۆڵكردنی مافی خاوەندارێتی لە ئامرازەكانی تەكنەلۆژیادا، پەیماننامەی مافی دانەر (WCT) و پەیماننامەی پاراستنی نووسین و دەنگ (WPPT) بوو كە لە ساڵی (1960) لە ئـەمریكا پەسـەند كـرا، لـە پێـشەكی هـەردوو پەیماننامەكـەدا جـەخت لەسـەر ئـەوە كرابـۆوە كـە مـافی موڵكایەتی و خاوەندارێتی بۆ خودی خاوەنەكەی پارێزراوە[25].

گرنگترین بەندەكانی ئەم دوو پەیماننامەیە چەند خاڵێكی هاوبەش بوون كە بریتی بوون لە:

1- گرتنەبەری رێوشوێنی یاسایی بۆ پاراستنی مافی دانەر لە سیستەمە دیجیتاڵییەكاندا.

2-دەستنیشانكردنی سزا بۆ سەرپێچیكاران و زەوتكردنی مافی خاوەندارێتی.

3-پشتیوانی یاسایی لە مافی دانەر.

ئێستا بەگشتی

بەشی سێیەم: نەهێشتنی پێشێلكاری مافی خاوەندارێتی

بڵاوكـراوە ئەلیكترۆنییـەكان (ئینتـەرنێت Internet) وەك كـەناڵێكی نـوێی بڵاوكردنـەوەی بەرهـەم، هـەژموونی خـۆی بەسـەر سـەرجەم رێگاكـانیتری بڵاوكردنـەوەدا زاڵ كـردووە. لەگـەڵ هاتنـەئارای كـەناڵی ئـەلیكترۆنیش، چـەندین ئاسـتەنگ بەشـێوەی پرسـیار هاتنـەئارا كـە ئایـا بەكارهێنـەرانی ئینتـەرنێت تـا چ ئەندازەیـەك رێگـەیان پێـدراوە كـۆپی رایـت وەك یـەكێك لـە شـێوازەكانی گواسـتنەوە و بڵاوكردنـەوەی بەرهەمەكان بەكاربهێنن؟ هەندێ بەرهەم بەبێ پرسی دانەر كە لە ئینتەرنێتدا هەیە، ملیاردەها جار كۆپی دەكرێن تەنانـەت خـاوەن بەرهەمەكـە بچوكترین قازانجی ماددیی لـەم بازرگانیەشـدا ناكـات؟[26]. ئەگەرچـی كێـشەی كـۆنترۆڵكردنی بەرهـەم بـۆ خاوەنەكـەی هەروەكچۆن لـە كەناڵـە ئەلیكترۆنییـەكانی بڵاوكردنـەوەدا هەیە، لە میدیای چاپكراویشدا هەر لەئارادایـە، بـەڵام بڵاوكـراوە ئەلیكترۆنییـەكان لەبەرئـەوەی هـیچ جـۆرە رێككەوتنامەیەكیان لەگەڵ بەكارهێنەر و سایتی ئینتەرنێتییەكەدا نییە، لەوانەیە چەندینجار و بەئامانجی جۆراوجۆر بەرهـەمی دانـەرەكان كـۆپی رایـت بكـرێن. هـەموو بەكارهێنـەرێك بـە كۆمپیوتـەر و پرەنتـەرێك و هێڵێكی ئینتەرنێتـەوە، دەتوانـێ كـۆپی رایـت ئـەنجام بـدات و مافـەكانی دانـەر پێـشێل بكـات، هەربۆیەشـە لێرەدا ئاماژە بە سێ ئاست دەكەین كە هەوڵی دارشتنی یاسایان بۆ پاراستنی مـافی دانـەر و جڵـەوگرتنی پێشێلكارییەكان داوە.

3-1:یاسا و ئیتیكە لۆكاڵییەكان (كوردستان بەنمونە)

---

[25]- سەرچاوەی پێشوو لا (37-40)

[26]-سەرضاوةى ثيَشوو، لا (118)

دیاریکردنی چوارچێوەیەکی یاسایی و ئیتیکی تایبەت بە نەهێشتنی پێشێلکاریی و دەستنیشانکردنی ماف و سزا بۆ رۆژنامەنووسان لە کوردستاندا، بەهۆی نەبوونی ئەزموونێکی سەربەخۆوە، نەهاتۆتە ئارا یاخود لەئاستی نەبووندا بووە.

ئەگەر وەك توێژەر هەرێمی کوردستانی عیراق بەنمونە وەربگرین، لە (1991/3/5)ەوە کە ئەزموونێکی کوردی لە کوردستانی عیراقدا دامەزرا، دەبینرێ کە سەرەڕای دامەزراندنی پارلەمانی کوردی کە سەرچاوەی سەرەکی بڕیار و یاساکانە بە بواری رۆژنامەنووسیشەوە، بەڵام هەر کار بەیاسای رۆژنامەنووسی عیراق دەکرا.

گرنگترین تەوەرەی تایبەت بە مافی دانەر لە رۆژنامەنووسیدا کە ئەمڕۆ بەکارە، بریتییە لەو یاسا رۆژنامەنووسییەی کە رۆژی 2008/9/22 ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردستان, دوای گفتوگۆکردن و تاوتوێکردنێکی ورد یاسای کاری رۆژنامەنووسیی لە کوردستان پەسەند کردو بوو بە بنەمایەکی یاسایی بۆ رێکخستنی کاری رۆژنامەنووسیی لە کوردستان.

پێشتر پرۆژەی ئەو یاسایە لەلایەن ئەنجوومەنی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان و ژمارەیەك لەپسپۆڕانی یاسایی ئامادەکرابوو، ئەویش پاش هەستکردن بە بوونی بۆشاییەکی یاسایی لەم بوارەدا، ئامانجیش لەو یاسایە ئەوەبوو کە پانتایی ئازادی رۆژنامەنووسیی بە یاسا زیاتر بەرفراوان بکرێت و لە ئاستێکدا بێت کە هاوشانی یاسایەکی هاوچەرخ و سەردەمیانە بێت.

دیارترین دەستکەوت و پڕ ماناترین ماددەی نێو ئەم یاسایە ئەوەیە کە جارێکی تر رۆژنامەنووس، بە هیچ شێوەیەك لەسەر کاری رۆژنامەنووسیی و پیشەکەی دەستگیر ناکرێت, هەروەها جگە لە نەهێشتنی ئاداب و سیستەمی گشتی و ئاسایشی نەتەوەیی و قەدەغەکردنی داخستنی رۆژنامە.

ئەم یاسایە لە (15) ماددەی سەرەکی و چەند خاڵێکی لاوەکی پێکهاتووە، لە بەندی (5)ی ماددەی دووەمدا هاتووە کە (بەنهێنی هێشتنەوەی سەرچاوەی وەرگرتنی زانیاری و هەواڵە دەستکەوتووەکان سەبارەت بەو داوایانەی دراونەتە دادگا، مەگەر دادگای تایبەتمەند بڕیاری پێچەوانەی ئەوە بدات) [27].

هەرچەند لەم بەندەدا باس لە نهێنی هێشتنەوەی سەرچاوەی زانیاری دەکات، بەڵام بەدیوێکیتردا دەتوانرێ والێکبدرێتەوە کە رۆژنامەنووس یاخود مافی موڵکایەتی ئەو هەواڵ و زانیارییە بەدەستهاتووەکاندا هەیە، تەنها لەو کاتانەدا نەبێ کە دادگا بڕیارێکی پێچەوانەی ئەوە بدات یاخود مافی موڵکایەتی ئەو زانیاری و هەواڵەی بەدەستی هێناوە، ئەگەر ژێدەری بەدەستهێنانەکەی بۆ دادگا ئاشکرا بکرێت ئەوا قازانج بە بەرژەوەندی گشتی بگەیەنێت.

لەهەمانکاتدا دەکرێ تانەی ئەوە لە یاسای کاری رۆژنامەنووسی لە هەرێمی کوردستاندا بدرێت کە هیچ جۆرە ئاماژەیەکی وردەکارانە بۆ مافی دانەری تێدا نییە، هەربۆیەشە ئێستا دوو پرۆژەیاسای پەیوەندیدار بە پرۆژەی کاری راگەیاندن و پرۆژەی پاراستنی خاوەنداریێتی لەلایەن سەندیکای

---

[27] - بۆ خوێندنەوەی یاسای رۆژنامەنووسی پەسەندکراوی هەرێمی کوردستان، بنۆڕە سایتی پارلەمانی کوردستان:
http://www.kurdistanjournalists.com/PROJAI%20KARI%20ROJNAMANUSI.htm

ڕۆژنامەنووسانی کوردستانەوە ئامادە کراوە، ئێستا هەردوو پرۆژەکە لە ئەنجومەنی وەزیرانی حکومەتی هەرێمی کوردستانە[28].

تائێستاش پرۆژەئیتیکێکی کاری ڕۆژنامەنووسی لە هەرێمی کوردستاندا نییە، تا مامەڵە لەگەڵ زۆر مەسەلەی پەیوەندیدار بە ڕۆژنامەنووسی هەروەك مافی دانەر و خاوەنداریێتیدا بکات.

---

[28]-**بنۆرە** http://www.islamicgroup.net/print.aspx?Jimare=39&Babet=Didar

2-3:یاسا و ئیتیکە دەوڵەتی و هەرێمایەتییەکان (عیراق، ئیران، کوەیت و ئەردەن بەنمونە)

-عیراق: دەرچوونی یەکەمین رۆژنامەی عیراقی لە (1869/6/15) لەژێرناوی (الزوراء)، سەرەتای پەیدابوونی زەرورەتی یاسا و ئیتیکی تایبەت بە رۆژنامەنووسییە، چونکە لەبنچینەدا هەردووکیان بۆ ئۆرگانیزەکردنی رۆژنامەنووسییەکانە بەپێی ئاراستەیەك کە وێڕای گەیاندنی پەیامەکەی خۆی بەهەموو چەشنەکانییەوە، زیانیش بە بەرژەوەندی گشتی و مەسەلەی هەقیقەت نەگەیەنێت، لەهەمانکاتدا بەهۆی گرنگی نەدان بە ئازادی رۆژنامەنووسی لە عیراقدا، لە مێژووی ئەم وڵاتەدا دەبینرێ کە هەر بەپێی یاساکانی تاوان مامەڵە لەگەڵ رۆژنامەنووسان و ماف و چوارچێوەکانیاندا کراوە.

گرنگترین یاسا بۆ پشتیوانی لە مافی دانەر، یاسای ژمارە (3)ی ساڵی (1971)ە کە لە (52) مادەی یاسایی پێکهاتووە، لەم یاسایەدا بەتێروتەسەلی باسی لە مافەکانی دانەر و دەستنیشانکردنی سزا بۆ ئەو کەس و لایەنانە کردووە کە ئەم مافە پێشێل دەکەن، هەربەم یاسایەش کە بۆ هەموو ئامرازەکانی راگەیاندن داندراوە، دەتوانرێ مامەڵە لەگەڵ پێشێلکارانی مافی دانەر لە ئینتەرنێتیشدا بکرێت.

لە مادەی یەکەمدا هاتووە کە ئەم یاسایە بۆ پشتیوانی لە دانەر و خاوەن داهێنانەکان لە ئەدەب و هونەرەکان و زانستەکاندایە[29]. بەپێی ئەم مادەیە یاساییە، هەموو داهێنانێك یاخود خوڵقاندنی بەرهەمێك، سەرجەم مافە جۆراوجۆرەکانی دەگەڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی، ئەم مادە یاساییە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ مافی دانەر و موڵکایەتی لە بواری رۆژنامەنووسیش هەر ڕاستە، چونکە لە مادەی دووەمدا، (10) بواری دەستنیشانکردووە کە بەپێی ئەم یاسایە مافی دانەرێتی دەبێ تیایدا پارێزراو بێ و بوارەکانیش رۆژنامە، ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و سەرجەم ئامرازەکانیتری بڵاوکردنەوەش دەگرێتەوە. بەتایبەت کە لەدوای پەیدابوونی ئینتەرنێت لە عیراقدا، ئەم یاسایە بۆ پاراستنی مافی دانەریش لە ئینتەرنێتدا دەستبەکار بوو.

لە مادەی (45)ی ئەم یاسایەدا هاتووە کە سزای پێشێلکردنی مافی دانەر وێڕای ئەوەی دەبێ داوای لێبوردن و پۆزش بکرێت، پێشێلکار بە سزای دارایی سزا دەدرێت بەمەرجێ لە (10) دینار کەمتر نەبێ و لە (100) دینار زیاتر نەبێ[30].

لەهەمانکاتدا هیچ جۆرە ئیتیکێکی کاری رۆژنامەنووسی لە عیراقدا و تایبەت بەم وڵاتە گەڵاڵە نەکراوە، بەڵکو تەنها یاسا کارە رۆژنامەنووسییەکانی عیراقی ڕێکخستووە.

-ئیران: ئەم وڵاتە لەدوای شۆڕشی ئیسلامی ئیرانەوە، هاوکات لەگەڵ گەشەکردنی ئامرازەکانی راگەیاندندا، پارلەمانی ئیران بڕیاری لەسەر یاسای نوێی رۆژنامەنووسیش دا، بەڵام لەگەڵ پەیدابوون و بڵاوبوونەوەی ئینتەرنێت لە ئیراندا، یاسای رۆژنامەنووسی نوێی ئیران لە (نیسانی 2000) پەسەند کرا کە تائێستا بەکارە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ سەرجەم دەزگاکانی راگەیاندن بە ئینتەرنێتیشەوە.

ئەم یاسایە لە (8) فەسڵ و چەند مادەیەك پێکهاتووە، لە مادەی (23)ی ئەم یاسایەدا هاتووە: هەرکەسێك بەرهەمێکی پشتیوانیلێکراوی ئەم یاسایە، بەبێ پرسی خاوەن بەرهەم بەناوی دانەرێك یاخود

---

[29]-بنۆرە www.arablaw.org/Download/Copyright_Law_Iraq.doc

[30]-بنۆرە سەرچاوەی پێشوو.

ناوێکیترەوە چاپ بکات یاخود بیخاتەڕوو، بە (6مانگ تا 3 ساڵ) زیندانی دەکرێت. لە شوێنێکیتر و لە مادە (19)دا دەڵێت: هەرجۆرە لادان یاخود گۆڕانێك لە بەرهەمێکی پشتیوانیلێکراوی ئەم یاسایە، بەبێ پرسی دانەر قەدەغەیە و پێشێلکار بە سزای ماددی و دارایی سزا دەدرێت[31]. هیچ جۆرە ئیتیکێکی کاری رۆژنامەنووسی نییە تا رۆژنامەنووسان کاری لەسەر بکەن.

-کوەیت: لەم وڵاتەدا یاسای ژمارە (5)ی ساڵی (1999) تایبەت بە مافی دانەر لە کوێت دەرچوو کە بریتییە لە (49) مادە و (جابر ئەلئەحمەد ئەلسەباح)ی ئەمیری کوێت ئیمزای کردووە.

لە مادەی یەکەمدا سەبارەت بەهۆکارەکانی دەرچوونی ئەم یاسایە، ئاماژە کراوە کە بۆ پشتیوانی لە مافی دانەر لە بوارەکانی ئەدەب و هونەر و زانستەکاندایە، لە مادەی دوودا (12) بواری دەستنیشان کردووە کە هەموو جۆرە مافێکی دانەر بۆ خودی دانەرەکەیە.

سزای پێشێلکردنی مافی دانەریش بەپێی قەوارەی پێشێلکارییەکەیە، بەڵام لەهەموو بارێکدا نابێ سزاکە لە (1) ساڵ زیندانی و سزای دارایی (500) دینار تێبپەڕێت[32]. لەهەمانکاتدا لەم وڵاتەدا هیچ جۆرە ئیتیکێکی کاری رۆژنامەنووسی نییە تا رۆژنامەنووسان کاری لەسەر بکەن.

3-3:یاسا و ئیتیکە نێودەوڵەتییەکان

تۆڕی جیهانی بەربڵاو (world wide web) کە ئەمڕۆ لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی ئەوروپا و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاوە، هێدی هێدی لە وڵاتە تازەگەشەکردووەکانیش گەشەی کردووە، لەکاتێکدا هیچ یاسایەکی تایبەت بە پاراستنی مافی دانەر لە ئینتەرنێتدا لەو وڵاتانەدا گەڵاڵە نەکراوە یاخود لەئاستی پێویستدا نییە،

هەرچەندە ویلایەتەیەکگرتووەکان و سەرجەم وڵاتانی ئەوروپا، بەندەکانی پەیماننامەی (بۆرن)یان پەسەند کردووە، لەهەموو رووییەکەوە بۆ ئەوەی رووبەڕووی کێشەی یاسایی و ئیتیکی نەبنەوە، ناچاربوون بەندەکانی ئەو پەیماننامەیە بکەنە بنەمای مامەڵەکردنیان لەگەڵ مافی دانەر و خاوەندارێتی بەرهەم، بەڵام کێشەی گەورە لەوەدایە کە هێشتا هیچکام لە وڵاتە تازەگەشەکردووەکان و وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەو پەیماننامەیان پەسەند نەکردووە و ئەمەش فاکتەری سەرەکی پێشێلکردنی مافی دانەر و مافی خاوەندارێتی و موڵکایەتییە لەو وڵاتانەدا[33].

لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی، چەندین رێککەوتنامە و پەیماننامەی نێودەوڵەتی بۆ پاراستنی مافی دانەر و رێگەگرتن لە پێشێلکردنی ئەو مافە بەستراوە، گرنگترینیان بریتین لە:

1-کۆنڤاشیۆنی بێرن

ئەم کۆنڤاشیۆنە بۆ پارێزگاری لە مافی دانەر و خاوەندارێتی بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکان لە ساڵی (1886) لە شاری بۆرن ئیمزا کرا، پاشان لە ساڵی (1896) لە پاریس، (1908) لە بەرلین، (1928) لە

[31]-قانون مطبوعات، انتشارات سروش، چاپ اول 1379.

[32]- www.arablaw.org/Download/Copyright_Law_Kuwait.doc -

[33]- فصلنامه رسانه، «رسانه های نوین جهانی و سیاستگذاری ارتباطات» مالورا استین و نیکیل سینا، ترجمه لیدا کاووسی، سال پانزدهم، شماره2، شماره پیاپی 58، تابستان1383، ص (128-129)

بۆرما، (1948) لە برۆکسل، (1967) لە ستۆکهۆڵم و لە ساڵی (1971) لە پاریس پەسەند کراوە تا بکرێتە بەرنامەی کار لەو مەیدانەدا[34].

لەم کۆنڤاشیۆنەدا هەردوو مافی ماددی و مەعنەویی بۆ دانەر دەستنیشان کراوە[35].

2–کۆنڤاشیۆنی جیهانی مافی دانەر لە جنێڤ

دووەمین کۆنفرانسی گشتی یونسکۆ لە ساڵی (1947)دا بەمەبەستی تێروتەسەلترکردنی کۆنڤاشیۆنەکانیتر و بەگلۆباڵکردنی یاسای پشتیوانی لە مافی دانەر، بەسترا.

لە ساڵی (1952)دا ڕێکخراوی یونسکۆ بڕیاری لەسەر پەسەندکردنی پرۆژەی پشتیوانی لە مافی دانەر کرد، ڕاستەوخۆش لەلایەن (36) وڵاتەوە ئیمزا کرا[36] پاشان لە ساڵی (1990)دا، گۆڕانکاری لەم کۆنڤاشیۆنەدا کرا و چەمکی ئینتەرنێتیش بۆ ئەو ئامرازی پەیوەندی و ڕاگەیاندنانە کرا کە ئەگەری پێشێلکردنی مافی دانەریان لێدەکرێت.

3– کۆنڤاشیۆنی جیهانی بۆ بنەبڕکردنی تاوانە ئینتەرنێتییەکان

پێشێل کردنی مافی موڵکایەتی و خاوەندارێتی بەرهەمە ڕۆژنامەنووسی، ئەدەبی و هونەرییەکان و پەرەسەندنی دیاردەی نایاسایی کۆپی ڕایت (Copy Right) لە ڕێگەی ئینتەرنێتەوە، بووەمایەی دامەزراندنی ئەم کۆنڤاشیۆنە.

سەرەتای دامەزراندنیشی دەگەڕێتەوە بۆ (23ی تشرینی دووەمی ساڵی 2001) کە لە بۆداپۆست بەئیمزای (26) وڵات پەسەند کرا، لە دووتوێی پەیماننامەی ئەم کۆنڤاشیۆنەدا هاتووە کە پێشێلکردنی مافی دانەر لە ئینتەرنێتدا، هەمان سزای دەزگاکانیتری ڕاگەیاندنی دەبێت[37].

لەڕووی ئیتیکی میدیاییەوە کە لەسەر ئاستی جیهان هاتوونەتەئارا، لە بڕگەکانی هەندێ لەو ئەو ئیتیکانەدا ئاماژە بە پاراستنی مافی دانەر و موڵکایەتی کراوە.

د.دیڤید رندالْ کە بەدانەری ئیتیکی نوێی بەریتانی دادەندرێت، لەبارەی پاراستنی مافی دانەر لە ئیتیکی میدیادا دەڵێت: ڕۆژنامەنووس هەمیشە دەبێ شتەکان وەکخۆیان بگوازێتەوە[38].

لێرەدا مەبەست لەوەیە کە خودی ڕۆژنامەنووس لەهەر کەناڵێکی ڕاگەیاندن کار بکات، دەبێ هەر لە وتە و پەیڤەوە تا دەگاتە نووسین، بەئامانەتەوە وەك خۆیان بگوازێتەوە تا مافی پەیڤەر یاخود نووسەر پارێزراو بێت.

ڕۆژنامەی (لیمۆند)ی فەرەنسی، نوێترین پرەنسیپی (ئیتیکی ڕۆژنامەوانی)ی بڵاوکردەوە کە دەکرێت بەسەرمەشقی کاری ڕۆژنامەنووسانی ڕۆژنامەکە. ئەم پرەنسیپە کە لە (17) خاڵ پێکهاتووە، ئێستا لەلایەن سەندیکاو ڕێکخراوە ڕۆژنامەنووسییەکانی ئەورووپاشەوە پەسەند کراوە کە ببێتە پرۆگرامێکی ئیتیکیانەی سەرجەم ئەو ڕۆژنامەس و کارمەندانەی کار لەدەزگاکانی ڕاگەیاندندا دەکەن.

---

[34]-روزنامه همشهری: آشنايي با تاريخچه کپی‌رايت، شمارةی 9آذر 1387

[35]- احمد دليمی: کپی رايت و حقوق مرتبط از برن تا تريپس، فصلنامه فقهه، شماره (49)، ص (5)

[36]- http://www.ccwmagazine.com/Issues/Issue14/sepehr/copy-right.ASP

[37]-روزنامه همشهری: آشنايي با تاريخچه کپی‌رايت، شمارةی 9آذر 1387

[38]-ديويد رندال: روزنامەنگار حرفه‌ای، ترجمه: علی اکبر زاده، انتشارات روزنامه ايران، چاپ اول 1382، ص (217)

ئـەم پـرۆژە ئیتیکییـە گرنگییەکـەی لەوەدایـە کـە تائێـستا نزیکـەی (2,400) سەرنووسـەر و بەرپرسـی دەزگای راگەیاندن لە (38) وڵاتی جیهاندا ئیمزایان لەسەر پەیڕەوکردنی کردووە، لە بەندی (13)ی پرۆژە ئیتیکیەکـەدا سـەبارەت بـە پاراسـتنی مـافی دانـەر هـاتووە کـە: لـەکاتی زیـادکردن یـا لابردنـی بەشـێکی بابەتێك، ئەوا مافی خودی دانەرەکەیەتی[39].

ئـەم پرۆژەیـە کـە بـە بـەرفراوانترین کـاری ئیتیکـی رۆژنامەنووسـی دادەنـدرێت، هـەموو جـۆرە مـافێکی بەرهەمێك بە موڵکی خودی دانەر دادەنێت.

---

[39]-بنۆرە (www.mondiploar.com)

***دەرەنجام**

مافی دانەر لە ئینتەرنێتدا کە گشت ئامرازەکانی راگەیاندنیشی لەخۆیدا کۆکردۆتەوە، هاوکات لەگەڵ پەیدابوونی ئینتەرنێتدا گرنگی و بایەخی خۆی پەیدا کرد، بەڵام ئەوەی لە کورتەی ئەم توێژینەوەیەدا دەستەبەرمان کردووە، ئەو هەقیقەتەیە کە ساتبەساتی گەشەکردنی ئینتەرنێت و دەزگاکانی راگەیاندن، دەبێ یاسای نێودەوڵەتیانەش بۆ جڵەوکردنی دیاردە نەشاز و نایاساییەکان بهێنرێتەئارا، تەنانەت خودی رۆژنامەنووسانیش پێوەی پابەند بن.

گرنگترین ئەو شێواز و رێبازانەی کە دەکرێ بۆ پاراستنی مافی دانەر و کەمکردنەوەی رێژەی پێشێلکردنی ئەو مافە لە ئینتەرنێتدا بگیردرێتەبەر بریتین لە:

1-گەڵاڵەکردن و پەسەندکردنی یاسای نێودەوڵەتی تا دەگاتە هەرێمایەتی، ئەویش لەپێناو دیاریکردنی چوارچێوە، ماف، سزا و بنەما و بنچینەکانی پەیوەندیدار بە مافی دانەر لە ئینتەرنێتدا.

2-پێویستە پرۆژەی نوێی ئیتیکی رۆژنامەنووسی لەسەر ئاستی جیهاندا گەڵاڵە بکرێت، خاوەنی سایت و بلۆگفا ئینتەرنێتییەکانیش لەپێناو خزمەتکردنی شیاوانە بە بوارەکەی خۆیان، ئەو پرۆژانە پەسەند بکەن تا رووبەرووی لادانی یاسایی نەبنەوە.

3-بەگلۆباڵیکردنی یاساکان، واتا لەکاتێکدا ئینتەرنێت (Internet) تۆڕێکی جیهانی و گلۆباڵیانەیە، پشت بە یاسای لۆکاڵی ببەستین بۆ کەمکردنەوەی پێشێلکاری و تاوانە ئینتەرنێتییەکان.

4- ئەو کۆمپانیا پەیوەندیانەی کە کاری مۆڵەتبەخشین و تەرخانکردنی پێگەی ئینتەرنێتی دەبەخشن، دەبێ پابەند بکرێن بە یەکێك لەو یاسا و ئیتیکانەی کە لەسەر ئاستی جیهان پەسەند کراون و خزمەت بە مافی دانەر و موڵکایەتی دەکەن.

***سەرچاوە کوردییەکان**

-کتێب

[1]**-د. عەباسعەلی سەحافیان: ئاشنابوون بەدیموکراسی، وەرگێڕانی کارزان محەمەد، چاپی دووەم، لا** (12)

-سایتی ئینتەرنێتی

1- http://www.kurdistanjournalists.com/PROJAI%20KARI%20ROJNAMANUSI.htm
2-http://www.islamicgroup.net/print.aspx?Jimare=39&Babet=Didar

***سەرچاوە عەرەبییەکان**

-سایتی ئینتەرنێتی

1- www.arablaw.org/Download/Copyright_Law_Iraq.doc

2-قانون حماية حق المؤلف، رقم (3) لسنة 1971، **مصدر** (WWW.LAW.COM)

3-[1]- www.arablaw.org/Download/Copyright_Law_Kuwait.doc-

***سەرچاوە فارسییەکان**

-کتێب

1-دیوید رندال: روزنامه‌نگار حرفةای، ترجمة: علی اکبر زاده، انتشارات روزنامه ایران، چلپ اول 1382.
2-دکتر کاظم معتمدنژاد، «یونسکو و مسائل حقوقي بین‌المللي ارتباطات الکتروني»، گزارش شرکت و ارائه مقاله در دومین کنگره بین‌المللي یونسکو درباره «اخلاق اطلاعات: چالشهاي اخلاقي، حقوقي و اجتماعي فضاي سیبرنتیک»، مونت‌کارلو: یکم تا سوم اکتبر 1998 (9 تا 11 مهرماه 1377)، تهران: انتشارات یونسکو، خرداد 1378.
3-*گر باود، الفبای حقوق پدید آورنده ، غلامرضا لایقی،چاپ اول (انتشارات خانه کتاب،1380)،ص50*
4- *محمد مشیریان، حق مؤلف و حقوق تطبیقی ، چاپ اول (انتشارات دانشگاه تهران ، تهران 1339)*
5-قانون مطبوعات، انتشارات سروش، ضاث اول 1379.
6-مرتضی شفیعی شکیب: حمایت از حق مولف؛ قوانین ملی و مقررات بین المللی، تهران: خانه کتاب اردیبهشت 1381.

-رۆژنامە و گۆڤار

1-احمد دلیمی: کپی رایت و حقوق مرتبط از برن تا تریپس، فصلنامه فقهه، شماره (49).
2-سعید رضایی شریف‌آبادی: "مالکیت معنوی در عصر الکترونیک". فصلنامه کتاب، دوره 8، شماره 3، پاییز 1376.
3-علیرضا اکبری:فصلنامه کتاب، «حق مولف در اینترنت»، شماره 65، بهار 1385.
4-مالورا استین و نیکیل سینا: فصلنامه رسانه، «رسانه های نوین جهانی و سیاستگذاری ارتباطات»، ترجمه لیدا کاووسی، سال پانزدهم، شماره2، شماره پیاپی 58، تابستان1383.

***سەرچاوە ئینگلیزییەکان**

-سایتی ئینتەرنێتی

1-www. wikipedia.org
2- http://www.state.gov

3- Dryden, John,(2007)." Information Society Government and Security Issues". OECD, Conference of postal sector and the Information Society.
4-Copyright Basics , library of congress , Copyright office , Washington D.C
(*www.loc.gov/ copyright.)*
5- http://www.irost.org/persian/ip/aboutus.asp?code=2
6-Ronald De Wolk, Introduction to Online Journalism: Publishing News and Information, Boston: Allyn and Bacon, 2001, p, .6
7-Barry M. Leiner, et al., "A Brief History of the Internet," Internet Society, retrieved from World Wide Web, June 6, 2003; also see:
8-http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml
9-http://www2.epic.org/cda/cda_decision.html
10-http://wwwinfo.cern.ch/pdp/ns/ben/TCPHIST.html
11-http://www.w3.org/TR/WD-html40/intro/intro.html
12-http://www.wdvl.com/WDVL History of the Internet and the World Wide Web.
13- Larry Pryour, "A Century Closes, A Century Opens," in Roland De Wolk, Introduction to Online Journalism: Publishing News and Information, Op. Cit., p. .22
14- Nielsen – Net Ratings The global standard for digital media measurement and analysis," retrieved from world Wide Web, June 4, :2003
15-http://www.nielsennetratings.com/news.jsp?section=dat_gi
16- Ibid
17- http://www.ccwmagazine.com/Issues/Issue14/sepehr/copy-right.ASP
18- www.mondiploar.com

***چەند نمونەیەکی پێشێکاری مافی دانەر لە ڕۆژنامەنووسی کوردیدا**

-نمونەی یەکەم

بەهۆی سەرنجڕاکێشبوونی هەندێ لەو وتار و بابەتە ڕۆژنامەنوسیانەی لە ڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ) بڵاودەکرێنەوە، تائێستا چەندین سایت و وێبلاگی ئینتەرنێتی ئەو بابەتانەی (کوردستانی نوێ) وەردەگرن و بێ پرس سەرلەنوێ بڵاوی دەکەنەوە.

هەر بۆنمونە بابەتی (جیهان هێندەش تاریك نییە) لە ژمارە (4688) ڕۆژی (9/28) لە لاپەڕەی وەرگێڕاندا بڵاوکراوەتەوە، بەڵام سایتی (گوڵان میدیا) هەمان بابەتی لە سایتی ڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ) وەرگرتووەو بەبێ ناوی وەرگێڕ، بەبێ پرسکردن بە ڕۆژنامەکە و وەرگێڕەکەی سەرلەنوێ بڵاوی کردۆتەوە، ئەوەی لێرەشدا جێگەی سەرسوڕمانە لە دامێنی هەمان سایتیشدا نوسراوە (هەموو مافێکی ئەم سایتە پارێزراوە)!.

ناونیشانی بابەتەکە لە کوردستانی نوێدا (http://www.knwe.org/Kurdistani%20Nwe/28-9-2008/Kurdistani%20Nwe.htm)

ناونیشانی هەمان بابەت لە سایتی گوڵان میدیادا (http://www.gulan-media.com/details.php?subject=newsp&scheme=a&id=8253)

***بابەتە ڕەسەنەکە لە (کوردستانی نوێ)**

***بڵاوکردنەوەی هەمان بابەت لە سایتی گوڵان میدیا، بەبێ ناوی ناوهێنانی وەرگێڕ و (کوردستانی نوێ)**

-نموونەی دووەم

دوای بڵاوکردنەوەی هەواڵێك لەژمارە (4695)ی (10/10) لە ڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ) سەبارەت بە لەچاپدانەوەی کۆمەڵێك ڕۆژنامە و گۆڤاری دێرینی کورد لەلایەن (بنکەی ژین بۆ بوژاندنەوەی کەلەپوری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەنووسی کوردی)ەوە، ئەم هەواڵە بەبێ ناوهێنانی سەرچاوەکەی کەڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ)یە، لەچەندین شوێنیتر بەبێ مۆڵەت وەرگرتن سەرلەنوێ بڵاویان کردۆتەوە، ئەمەش پێشێلکردنی مافی دانەرە

***هەواڵەکە لەڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ)**

***بڵاوکردنەوەی هەمان هەواڵ لەسایتێکدا بەبێ پرس و ناوهێنانی سەرچاوە:**

http://www.xameynuseran.com/x/Bnkay-Zhin.Chapkrawynew.pdf